

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ СОҲАСИДА ЕРЛАРДАН САМАРАЛИ ФЙДАЛАНИШ

Ахунбобоев Мамур Махмудович

доцент ГУЛДУ

Аннотация: Мақолада қишлоқ хўжалик экин майдонлари ва уларга қўйиладиган талаблар ва қишлоқ хўжалиги ерларидан самарали фойдаланиш тўғрисидаги маълумотлар баён этилган.

Калит сўзлар: ер фонди, биогеоценоз, тупроқ, деҳқончилик, мелиорция

Республикада амалга ошириладиган кенг миқёсда иқтисодий ўзгаришлар қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлигини ошириш ва бу йўлда табиий ресурслардан, ер ресурсларидан самарали фойдаланиш талаб қилинади. Бу ишларни амалга ошириш учун мамлакатимизда ер фондидан оқилона фойдаланиш ташкил этилган, тупроқлар асосан суғориладиган тупроқлар унумдорлигини сақлаш, ошириш ва тиклашга қаратилган чоратadbирлар тизимини жорий этиш ва қўллаш лозим. Тупроқнинг унумдорлигини ошириш, қишлоқ хўжалик экинларидан юқори ҳосил олишга эришмасдан туриб қишлоқ ижтимоий-иқтисодий ислохатларни ўтказиш қийин. Бунинг учун қишлоқ хўжалиги тармоғини самарали ва жадал ривожлантириш йўлига ўтказиш, яъни янги технологиялар қўллаш, қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган ерларни унумдорлигини ошириш ва сақлаш, уларни маданийлаштиришга талабни кучайтиришни таъминлаш зарур. Вужудга келган вазият тупроқларни ҳозирги ҳолатини ўрганиб, экологик муҳитга шикаст етказмасдан тупроқ унумдорлигини сақлаш қайта тиклаш ва қишлоқ хўжалик экинларидан юқори ҳосил етиштиришнинг илмий асосланган усулларни ишлаб чиқишни тақозо этади.

Республикада қишлоқ хўжалигида суғорилиб деҳқончилик қилинадиган ерлардан тўғри фойдаланиш катта аҳамиятга эга. Аммо кўпчилик деҳқон фермер

хўжаликларида агротехник ва мелиоратив тадбирларнинг тупроқ ҳолатидан келиб чиққан ҳолда тўғри амалга оширилмаётганлиги сабабли, ерларнинг мелиоратив ҳолати ёмонлашиши ва кўпчилик ҳолларда иккиламчи шўрланишнинг юзага келиши кузатилмоқда. Шунинг учун ҳам, туз тўпланиш ва қайта шўрланиш сабабларини, унинг интенсивлик даражаси ва геоморфологик районлар бўйича тарқалиш қонуниятларини ўрганиш, тупроқ профилидаги мавжуд туз захираларини аниқлаш, шўрланишни олдини олиш ва унинг салбий оқибатларини тугатишга қаратилган чора-тадбирлар ҳамда тавсиялар ишлаб чиқиш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидан бири бўлиб қолмоқда.

Тупроқни ўзлаштириш, суғоришнинг биринчи куниданоқ табиий тупроқ ҳосил бўлишнинг муҳим омилларидан бири, ўсимлик қоплами ва биомавжудот (биота)лар кучли даражада ўзгаради. Натижада табиий ўсимликлар ўрнига пахта, беда, ғалла каби экинлар экилади. Бу экинларнинг тупроққа бўлган талаби ҳам, тупроқда қолдирадиган қолдиқлари ва миқдори, уларнинг чириш ва чириндига айланиш жараёнлари ҳам табиий ўсимликлардан томомила фарқ қилади.

Табиий биогеоценозда тупроқ ва ўсимлик бир-бири билан кучли боғланган бўлади. Ўсимликлар ўсиш ва ҳосилдорлиги тупроқ унимдорлигидан, унинг хусусиятларидан ажралмас бўлиб, кўп жихатдан моддаларнинг биологик айланма ҳаракатини белгилайди ва шу туфайли тупроқ хоссаларига таъсир этади. Шунинг учун ҳам табиий шароитда маълум тупроқ ўсимликларининг ўзгаришига сабаб бўлади ва аксинча.

Маданий ўсимликлар табиий ўсимликлардан фарқли ўлароқ тупроққа талабчан бўлади. Бу ўсимликларнинг ўсиши учун тупроқда етарли бўлмаган шароит инсон томонидан яратилади. Ҳамма маданий ўсимликлар тупроқ ҳароратининг маълум бир оралиғи (интервали)да ўсади. Қулай ҳароратли шароит аэрация ва ерга ишлов бериш йўли билан ҳосил қилинади. Кўпчилик маданий ўсимликлар қисқа вегетация даврида сув талаб қилади. Улар табиий ўсимликларга қараганда иссиқ шароитда транспирация ва парланишни ўзлари тўла тартибга сола олмайдилар. Бундай вақтларда яхши аэрацияга эга бўлган

Ўсимликларни сув, озуқа унсур (элемент)лари билан таъминлаш учун яхши структурали, қалин тупроқ қатлами хосил қилиш керак бўлади.

Маданий ўсимликлар қисқа вегетация даврида жуда кўп озуқа унсурларига мухтожлик сезади ва уларни асосан тупроқдан олади. Шу билан бирга бу унсурларнинг кўп қисми тупроққа қайтиб тушмайди, балки хосил билан биологик айланишдан чиқиб кетади. Шунинг учун ҳам маданий ўсимликлар ўсадиган тупроқ азот, фосфор ва бошқа озуқа унсурларининг захираси (запаси)га эга бўлиши керак.

Азот, фосфор, калий ва баъзи бир микроунсурлар ўғит сифатида ерга солинади. Албатта, ҳозирги вақтда жадал суғориладиган дехқончиликни минерал ўғитларсиз тасаввур қилиш қийин. Суғориладиган тупроқларнинг орасида унумдорлик имконияти юқори бўлган бўз тупроқларда ҳам минерал ва органик ўғитларсиз табиий ҳолатда пахтадан 12-15ц хосил етиштириш мумкин ҳолос. Минерал ўғитлар ерга солинганда хосилдорлик 30ц.га етказиш ва ундан ҳам ортиши мумкин.

Дехқончиликни жадаллаштириш суръати кейинги йилларда республикада аниқ ошди. Лекин ўсимликлардан юқори хосил олиш мақсадида минерал ўғитларни қўллашга зўр берилди-ю, тупроқнинг табиий ривожланишига эътибор камайиб кетди. Натижада тупроқнинг энг аввало унумдорлик имконияти камая бошлади. Хосил билан чиқилган органик моддалар тупроқда чиринди миқдори, азот ва бошқа озуқа унсурларнинг камайиб кетишига сабаб булди. Озуқа унсурлари балансидаги камчилик, асосан, минерал ўғитлар хисобига тўлдирилади. Сув ва шамол эрозияси жараёнлари натижасида чириндининг камайиб кетиши ва тупроқларнинг физик ҳолатига ҳам таъсир қилади. Уларнинг зичлиги ошади, хаво ва сув тартиби ёмонлашади. Катта меъёрда минерал ўғитлар, пестицидлар, захарли кимёвий моддаларни қўллаш улар қолдиқларнинг тупроқда тўпланишига сабаб бўлади. Тупроқ чириндисининг ҳарактери ҳам ўзгаради ва унинг ювилишга чидамлилиқ (химоя функцияси) қобилияти камаяди. Тупроқда ўсимликлар ўсиш жараёнида ажралган

хар хил моддалар тўплана бориб, ўсимликларни касалга чалинадиган ҳар хил микробларнинг ривожланишига сабаб бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ахмедов А.У. Почвенно- мелиоративные условия восточной части Джизакской степи и основные пути их улучшения. Автореферат канд. дисс., Ташкент,- 125 с
2. Ахмедов А.У., Номозов Х.К., Холбоев Б.Э., Тошпулатов С.И., Корахонов А.Х. Проблемы засоления и мелиорации земель Узбекистана (на примере Голодной степи).-Журнал Почвоведение и агрохимия. – Алматы. <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-zasoleniya-i-melioratsii-zemel-uzbekistana-na-primere-golodnoy-stepi/viewer>
3. Глухова Т. П. Почвенные процессы при орошение минерализованными водами. Фан, -136 с
4. Кимберг И.В. Почвы пустынной зоны Узбекистана. Т: Фан , -201 с.
5. Ковда В. А. Борьба с засолением почв. М: Колос, 1981. – 128 с
6. Намазов Х.К., Халбаев Б.Э., Корахонова Ю.Х. Современное состояние почв Заамин-Хавасткого конуса выноса и их основные свойства. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41869747>
Ташкент, -92 с
7. Тошбеков Ў, Холбоев Б, Намозов Х //Тупроқшунослик ва агрокимё// Ўзбекистон миллий нашриёти. Тошкент 2018 й. 65-б.
8. Khalbaev B., Namazov Kh. Soil-ameliorative features of the Djizak steppe // European Science Review, 2018. – № 9-10. – P.143-148. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36792798>
9. Kholboev B.E. Amount of Easily Soluble Salts in Water, Type and Level of Salinity in Irrigated Meadow-Gray Soils of Zomin Cone Spread and Its Effect on Soil Melioration. Texas Journal of Agricultureand Biological Sciences <https://zienjournals.com/index.php/tjabs/about/editorialTeam>